

УДК 342.95

О. Б. Андрєєва

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ САМООСВІТИ ЯК ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Запропоновано авторське визначення поняття самоосвіти як форми професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ; визначено її спеціальні ознаки та види, вимоги, які до неї ставляться.

До аналізу окремих видів та форм професійної підготовки персоналу ОВС звертались такі вітчизняні науковці, як М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, В. М. Бесчастний, І. Г. Кириченко, П. Б. Коптев, С. М. Легуша, Н. П. Матюхіна, О. М. Музичук, В. В. Посметний, І. М. Совгир, І. М. Шопіна та ін. Проте у вітчизняній юридичній науці питання самоосвіти як окремої форми професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ висвітлені недостатньо, в існуючих наукових працях ці питання досліджувались фрагментарно або в рамках ширшої правової проблематики, без комплексного підходу.

Метою цієї статті є удосконалення методологічних, організаційних та правових засад самоосвіти як форми професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ. У зв'язку з наведеним передбачається: охарактеризувати нормативні акти та відповідну наукову літературу на предмет визначення у них форм та видів самоосвіти, вимог, які до неї ставляться, тощо; запропонувати авторське визначення поняття самоосвіти як форми професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ, визначити її спеціальні ознаки.

Самоосвіта у системі професійної підготовки персоналу органів внутрішніх справ посідає важливе місце, у науковій літературі [1, с. 37; 2, с. 130; 3, с. 153 тощо] вона ще називається самостійною підготовкою. На нашу думку, категорії «самоосвіта» та «самостійна підготовка» є синонімами, оскільки їх сутність полягає у тому, що особа, у нашому випадку – працівник ОВС, самостійно та індивідуально оновлює (розширює, поглиблює) чи здобуває нові знання, уміння та навички, необхідні їй для подальшої службової діяльності.

Самоосвіта є дещо подібною до післядипломної (безперервної) освіти, особливо до такого її виду, як підвищення кваліфікації. Більше того, в деяких нормативних актах самоосвіта визначається як одна із видів (форм) підвищення кваліфікації. Наприклад, у п. 8 Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення

кваліфікації державних службовців, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1997 р. № 167, до основних видів підвищення кваліфікації державних службовців, що забезпечують його безперервність, віднесено «систематичне самостійне навчання (самоосвіту)» [4].

У ст. 29 Закону України «Про освіту» самоосвіта віднесена до структури освіти, а у ст. 49 цього ж Закону вказано, що «для самоосвіти громадян державними органами, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, громадянами створюються відкриті та народні університети, лекторії, бібліотеки, центри, клуби, теле-, радіонавчальні програми тощо [5].

Статтею 42 Закону України «Про вищу освіту» серед форм навчання у вищих навчальних закладах названо «екстернатну», яка передбачає *самостійне вивчення* (виділено нами – О. А.) навчальних дисциплін, складання у вищому навчальному закладі заліків, екзаменів та проходження інших форм підсумкового контролю, передбачених навчальним планом. А у ст. 43 цього ж Закону самостійна робота віднесена до однієї з форм організації навчального процесу у вищих навчальних закладах [6].

Поняття самоосвіти (самостійної підготовки) було сформульоване у п. 5.1 Настанови з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України [7], де під нею розуміється «вид навчання, який проводиться самостійно працівником упродовж усього терміну служби в органах внутрішніх справ з метою безперервного, систематичного поповнення і поглиблення знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання службових завдань. У п. 5.2 цієї ж Настанови зазначалось, що самостійна підготовка охоплює: вивчення документів законодавчого і нормативного характеру; постійне ознайомлення з новою юридичною, економічною, спеціальною та іншою літературою; практичну роботу з технічними і спеціальними засобами, табельною зброєю, засобами зв'язку і транспорту; постійне підтримання та вдосконалення фізичної підготовленості.

На важливості та обов'язковості самоосвіти наголошується у науковій літературі. «Вчитися все життя – одна з основних ідей нинішньої епохи освіти. Можна пишатися дипломом, отриманим у Гарварді, але набути багаж знань, аби його вистачило на декілька десятиліть вперед, неможливо. Знання не можна отримувати, ними треба оволодівати. Тільки такий підхід здатний забезпечити успіх на шляху до професіоналізму... Головне завдання, що постає перед працівниками освітніх закладів системи МВС, – навчити курсантів мистецтву самоосвіти, аби вони самі могли здобувати знання. Саме тому під час вивчення правових дисциплін акцент має ставитися не стільки на знанні закону, скільки на вмінні розуміти його, здатності витлумачити, аби зрештою правильно застосувати» [8, с. 6].

В. А. Савченко зазначає, що самостійне навчання є найбільш доступним методом навчання для персоналу організації. Для його здійснення не потрібні ні викладачі, ні навчальні приміщення, ні визначений час навчання, оскільки слухач вчиться там і тоді, коли йому зручно. Між тим підприємства можуть одержати суттєву користь від самостійного навчання персоналу за умови розроблення та надання слухачам сучасних навчальних засобів: аудіо- і відеокасет, підручників, навчальних посібників тощо [9, с. 55].

Автори науково-практичного посібника «Вищий заклад освіти МВС України» наголошують, що самостійна робота слухачів та курсантів охоплює різноманітні напрями діяльності, здійснюваної як за завданням викладачів, так і згідно з особистими планами. Це робота з книгою, конспектом лекцій, під час самостійного вивчення техніки та озброєння у лабораторіях, полігонах, тирах, тренування способів і прийомів практичних дій з криміналістичною та спеціальною технікою, озброєнням, приборами, вимірювальною технікою. Лише у ході самостійної роботи курсанти (слухачі) можуть придбати практичні навички і вміння розвивати пізнавальні здібності, пам'ять, самостійне мислення, організованість, виконавчі здібності, цілеспрямованість, наполегливість у подоланні труднощів, вміння урівноважено працювати і, головне, виробити навички і уміння з самоосвіти, самостійного здобуття знань [2, с. 97–98].

В. В. Посметний, підкреслюючи важливе значення проблемного навчання як однієї із форм навчального процесу у вищих навчальних закладах системи МВС вказує, що його завдання полягає «не у повідомленні майбутньому спеціалістові визначеної кількості знань, а в прищепленні йому методики їх самостійного здобування та розв'язання практичних завдань за фахом» [1, с. 136]. Сутність проблемного навчання, на його думку, полягає у тому, що курсанти самостійно (можливо, що і без викладача) засвоюють навчальний матеріал за літературою чи з допомогою технічного навчального пристрою [1, с. 137].

Таким чином, можна дійти висновку про те, що *особливостями* самостійної підготовки є наступні:

- 1) вона є окремим видом професійної підготовки;
- 2) полягає у самостійному (індивідуальному) оволодінні знаннями, навичками та уміннями, необхідними для виконання службових обов'язків;
- 3) є необхідною формою навчання та організації навчального процесу у сфері професійної підготовки, оскільки використовується під час занять із усіх її видів (початкової та службової підготовки, навчання персоналу у вищих навчальних закладах та у системі післядипломної освіти);
- 4) може бути самоініційованою (коли працівник відчуває потребу у тих чи інших знаннях та навичках) або ініційованою іншими особами (керівником, перевіряючим, наставником тощо, які виявили певні прогалини у підготовці працівника);

5) під час її реалізації використовуються можливості пізнавальної діяльності особи та розвивається її аналітичне мислення, творчі здібності;

б) може бути як загальною, під час якої вивчаються нормативно-правові акти, що регламентують діяльність органів внутрішніх справ у цілому (завдання та повноваження ОВС, умови та порядок проходження служби тощо), такі і спеціальною, яка спрямовується на засвоєння та практичне застосування норм спеціальних правових актів, які стосуються діяльності певного органу (підрозділу, служби) внутрішніх справ;

7) реалізується у різних формах, серед яких: відвідування бібліотек; участь у роботі конференцій, семінарів, нарад; проходження інструктажу; читання спеціальної періодики; дистанційне навчання тощо.

Вище сформульовані особливості **самоосвіти** дають змогу визначити її як окремий вид професійної підготовки, який здійснюється працівником упродовж усього терміну служби в органах внутрішніх справ і полягає у самостійному (індивідуальному) оволодінні знаннями, навичками та уміннями, необхідними для виконання службових обов'язків.

Однією із перспективних форм самоосвіти працівників ОВС, на яку хочемо звернути більшу увагу, є *дистанційне навчання*, яке здійснюється на відстані з використанням ефективних інформаційно-комунікативних засобів доставки до слухачів навчального матеріалу, і під яким у п. 1.3 Положення про дистанційне навчання розуміється «індивідуалізований процес передавання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, яке створене на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [10].

Дистанційне навчання відрізняється характером пізнавальної діяльності слухачів, оскільки здійснюється на основі самонавчання. Воно зорієнтоване на забезпечення максимальної доступності і зручності в освоєнні навчальних програм, фоновидиться з урахуванням інтересів слухачів. Його розвиток дає змогу працівникам ОВС мати доступ до міжнародних професійних та кваліфікаційних стандартів. Основними видами навчальних занять при дистанційному навчанні у вищих навчальних закладах є: самостійне вивчення навчального матеріалу дистанційного курсу, лекція, консультація, семінар, дискусія, практичне заняття, лабораторне заняття. Самостійне вивчення передбачає використання навчальних матеріалів дистанційних курсів, які студенти одержують через Інтернет та (або) на магнітному носії (CD-ROM). Вимоги щодо самостійного вивчення навчального матеріалу конкретної дисципліни визначаються навчальною програмою дисципліни, методичними вказівками, інструкціями і завданнями, що містяться у дистанційному курсі.

Як зазначається у науковій літературі, існуюча нормативно-правова база дозволяє навчальним закладам МВС широко застосовувати технології дистанційного навчання для проведення програмно-цільових семінарів з певної проблеми, навчання за очно-заочною формою. У зв'язку з цим змінюється роль навчальних закладів системи МВС. Вони стануть методичними центрами підготовки. Основне навчання буде відбуватися за місцем службово-трудової діяльності працівників [11, с. 53–58].

Разом з тим необхідно зазначити, що сучасний стан розвитку дистанційного навчання в органах внутрішніх справ ще не відповідає вимогам сьогодення, на чому неодноразово наголошувалося у науковій літературі. Аналіз сучасного стану дистанційного навчання і ВНЗ системи МВС свідчить про те, що навчальні заклади, які впроваджують або використовують технології дистанційного навчання, наштовхуються на реальні труднощі, подолання яких потребує цільового фінансування, об'єднання зусиль цих закладів із зусиллями державних органів, координації спільних дій та нормативно-правового забезпечення. Тому для подальшого розвитку системи дистанційного навчання у системі МВС, а також забезпечення системності, комплексності та узгодженості дій у реформуванні освітніх програм, пов'язаних із дистанційним навчанням, необхідна належна державна підтримка. У свою чергу, частину коштів на розвиток дистанційного навчання необхідно брати із фондів, які формуються на основі контрактного навчання цивільних осіб у вищих навчальних закладах системи МВС.

Завершуючи розгляд місця та ролі самоосвіти у системі професійної підготовки персоналу ОВС можна зауважити, що її значення полягає насамперед у формуванні ініціативності та потреби у пізнавальній діяльності працівників органів внутрішніх справ, аналітичного мислення та творчих здібностей останніх, а також розширенні їх кругозору, що є одними із низки вимог, які ставляться до професії правоохоронця.

Список літератури: 1. Посметний В. В. Організаційно-правові аспекти початкової професійної підготовки персоналу ОВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. В. Посметний. – Х., 2003. – 181 с. 2. Ануфрієв М. І. Вищий заклад освіти МВС України : наук.-практ. посіб. / М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, О. Н. Ярмиш. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1999. – 369 с. 3. Яворська Г. Х. Форми організації практичних занять і самостійної роботи курсантів / Г. Х. Яворська // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 1. – С. 153–155. 4. Про затвердження Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і Положення про єдиний порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівників державних підприємств, установ і організацій : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лют. 1997 р. № 167 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 7. – С. 57. 5. Про освіту : закон України від 23 трав. 1991р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 34. – Ст. 451. 6. Про вищу освіту : закон України від 17 січ. 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134. 7. Наставна з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу

органів внутрішніх справ України : затв. наказом МВС України від 11 лип. 2006 р. № 693. – К. : МВС України, 2006. – 35 с. – Наказ втратив чинність у 2011 р. **8.** Ярмиш О. Знання не отримують, ними оволодівають / О. Ярмиш // Іменем Закону. – 2003. – № 24. – С. 6–7. **9.** Савченко В. А. Управління розвитком персоналу : навч. посіб. / В. А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2002. – 351 с. **10.** Про затвердження Положення про дистанційне навчання : наказ М-ва освіти і науки України від 21 січ. 2004 р. № 40 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 15. – С. 241. **11.** Училище професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. М. І. Іншина, О. М. Музичука. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. – 293 с.

Надійшла до редколегії 28.03.2012

Предложено авторское определение понятия самообразования как формы профессиональной подготовки сотрудников органов внутренних дел; определены его специальные признаки и виды, требования, которые к нему выдвигаются.

Authorial determination of concept of self-education as forms of professional preparation of employees of organs of internal affairs is offered; its special signs and kinds, requirements that are produced to it are certain.

УДК 351.777.81(23.0)

С. М. Глазунова

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГІРСЬКИЙ НАСЕЛЕНИЙ ПУНКТ»

Аргументовано теоретичні аспекти, за допомогою яких можна визначити поняття гірського населеного пункту.

Для належного функціонування населених пунктів, розташованих у гірській місцевості, вельми важливим є чітке врегулювання та упорядкування взаємозв'язків між ними і державою. Цей зв'язок фіксується державою в юридичній формі – формі прав, свобод та обов'язків, які є важливими політико-юридичними категоріями, що нерозривно пов'язані зі структурою суспільства. Правове становище територіальних утворень закріплюється діючим законодавством. Водночас чинні положення Конституції та законів України не містять поняття населеного пункту як базової одиниці адміністративно-територіального устрою, значна частина яких набула згідно із Законом України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» [1] спеціального статусу гірських, що зумовлює актуальність даного питання.

Загальні питання адміністративно-територіального устрою, окремі аспекти конституційно-правового статусу територіальних утворень, які досліджувалися В. Борденюком, І. Заяцем, В. Куйбідною, В. Шкабаро та іншими науковцями, майже не відображають правову природу міст, селищ, сіл як гірських населених пунктів, не розкривають повною мірою поняття населеного пункту, гірського населеного пункту

© Глазунова С. М., 2012